

УДК: 330; DOI: 10.31388/2519-884X-2021-44-30-37

*Синяєва Л.В., д.е.н, професор
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
м. Мелітополь, Україна
ludsin2017@ukr.net*
*Верховод І.С., к.е.н., доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Україна
verkhovod-ira@ukr.net*

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕХАНІЗМИ РОЗПОДІЛУ І РЕАЛІЗАЦІЇ РЕСУРСІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Анотація: В статті розглянуті актуальні аспекти проблеми нормування ресурсних витрат та розробки механізмів оцінювання досягнутих результатів у соціальній сфері. Проаналізовано ресурсне забезпечення освіти й медицини як провідних галузей соціальної сфери, визначено підходи до модернізації галузі в конкретних умовах фінансування та суспільних вимог до результатів функціонування. Виявлені залежності характеристик якості життя в Україні від умов залучення ресурсів та використання альтернативних механізмів їх реалізації. Обґрунтована можливість застосування змістовної оцінки впливу параметрів функціонування галузей національної економіки на динаміку якості життя населення в Україні.

Ключові слова: якість життя, соціальна сфера, ресурсне забезпечення, параметри, функціонування, галузь.

JEL code classification: D30, I18, I28

*Liudmyla Syniaieva, Doctor of Economics, Professor
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University
ludsin2017@ukr.net*
*Iryna Verkhobod, Ph D in Economics, Associate Professor
Bohdan Khmelniyskiy Melitopol State Pedagogical University
verkhovod-ira@ukr.net*

THE ALTERNATIVE MECHANISMS OF THE DISTRIBUTIONS AND THE REALISATIONS OF THE RESOURCES IN THE SOCIAL SPHERE

Abstract. One of the fundamental differences of the modern Ukraine from the developed countries is expressed in greater dependence of the welfare of the wide section of the population from the resource providing of the social policy of government and the effectiveness of the realization of the targeted programs of the social support.

The actual aspects of the problem of the normalization of the resource costs and the development of the mechanisms of the evaluation of the achieved results in the social sphere have been considered in the article. The resource providing of education and medicine as the leading branches of the social sphere has been analyzed, the approaches to the modernization of the branch in concrete conditions of financing and the social requirements to the results for the functioning have been determined. The dependencies of the characteristics of the quality of life in Ukraine from the conditions of the involvement of the resources and the use of the alternative mechanisms of their realization have been revealed. The possibility of the application of the meaningful assessment of the impact of the parameters of the functioning of the branches of the national economy on the dynamics of the quality of life in Ukraine has been grounded.

The conducted analysis shows the direct relationship between the tempo of the overcoming of the monopoly of state financing and the tempo of the increase of the scale of the created goods by the branches which are consumed by the households established by the proposed pair of the indicators of the assessment of the contribution of education and health to the dynamics of the quality of the life of the population of Ukraine.

The problems of the domination of budget financing, in our opinion, contribute to conservation of the accessibility of the goods created by the industry, at the same time slow down significantly the processes development, prevent the expansion of the proposals and its diversification, in accordance with needs of the consumers.

When state regulation is aimed not at the encouragement to the expansion of demand on highly qualified and well-paid work, but to compensation of the lack of the income of the workers, so, the negative consequences of tax pressure (as the source of resources for the social benefits) outweigh the positive effects from the redistribution and the increase of validity of budget transfers and legally established social standards for the determination of the level and the quality of the life of the population do not solve, but preserve the problem of the low quality of the life.

Key words: quality of life, social sphere, resource providing, parameters, functioning, branch.

Постановка проблеми. Одна з фундаментальних відмінностей сучасної України від розвинутих країн виражається в більшій залежності добробуту широких верств населення від ресурсного забезпечення соціальної політики уряду та ефективності реалізації цільових програм соціальної підтримки.

Сучасні дослідження враховують, що оновлення пропорцій між державним і комерційним секторами певної галузі супроводжується змінами моделей поведінки економічних суб'єктів, характеру та дієвості стимулів і мотивів до проведення господарської діяльності. У відповідності до цього, кожна державна програма галузі виступає формою компромісу між безпосереднім позитивним ефектом для добробуту споживачів продукції галузі і (за перевищення певних розмірів видатків) негативним ефектом, що виникатиме внаслідок витіснення ресурсів з приватного сектору, переведення їх до менш ефективного – бюджетного та порушення ринкової конкурентної системи стимулів до підвищення ефективності економічної діяльності. Однак недостатньо вивченими є певні аспекти проблеми нормування витрат ресурсів та оцінювання досягнутих результатів з огляду на масштаби витрачених ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатньо переконливе обґрунтування багатьох негативних аспектів впливу нарощення державних видатків на різні аспекти економічної активності представлено в роботах Burton A., S. M. Miller and F. S. Russek, Edgar Peden, та звіті European Commission «Public Finances in EMU» [1, 2, 3].

Останнім часом зусиллями науковців Е.М. Лібанової, А.М. Колота, О.В. Макарової, В.Г. Саріогло, Г.І. Терещенко, Д.В. Верби, А.В. Кудінової та інших [4, 5, 6] значною мірою удосконалено підходи до оцінки суспільних ефектів від державних програм і політик, достатньо обґрунтованою є й необхідність

дослідження залежності характеристик якості життя від пропорцій розподілу ресурсів між державним і комерційним секторами економіки в сучасній Україні.

Формулювання цілей статті: виявлення залежності характеристик якості життя в Україні від кількості залучених ресурсів та застосування альтернативних механізмів їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Україна відрізняється від багатьох розвинутих країн не лише меншими обсягами фінансування соціальної сфери, а й гіршою здатністю цих галузей забезпечити ефективне використання виділених фінансових ресурсів відповідно до потреб споживачів їх послуг, що, в свою чергу, пов'язано з монополією бюджетного фінансування, яка сприяє розмиванню стандартів ефективності роботи та позбавляє установи соціальної сфери залежності від оцінки своїх дій споживачами. Сучасні наукові дослідження дозволяють достатньо повно відстежити закономірності перетворень і впливи економічного зростання на поліпшення добробуту, розкривають складнощі використання економічного потенціалу суспільства для забезпечення доступу населення до якісної освіти, медицини в контекстах трансформаційних процесів, пов'язаних із зростанням та визначають принципи запобігання соціальному відторгненню.

Об'єктом дослідження є процес надання послуг з освіти та медичних послуг з метою покращання якості життя населення, стосовно яких виконуються дві важливі умови.

По-перше, сфера економічної діяльності, результати функціонування якої безпосередньо впливають на певні характеристики якості життя населення і, відповідно, ефективність її функціонування, підлягає оцінці за динамікою кількісних характеристик. Зокрема, такі аспекти якості життя, як доступність та якість освіти, доступність та якість медичних послуг можна вважати залежними від функціонування відповідних галузей, а такі

результати оцінювати за досягнутими значеннями показників доступності та якості освіти і медичних послуг.

Водночас, такі аспекти якості життя, як безпека (особиста, соціально-економічна, національна), сприятливість суспільного середовища, які входять до складу суспільного життя, комфортне життя, житлові умови, соціально-психологічна атмосфера, доступність гідно оплачуваної роботи тощо не можуть розглядатись як функція певної галузі. Ми не можемо визначити межі певної сфери економічної діяльності через те, що від обсягів ресурсного забезпечення та від ефективності його використання залежатиме відповідна характеристика якості життя.

По-друге, теоретична модель, що відображає чинники якості життя, може обґрунтовано розглядати їх як функцію двох груп параметрів: масштабів ресурсного забезпечення відповідної сфери економічної діяльності і ефективності використання ресурсів в межах цієї сфери. Зокрема, можна стверджувати, що рівень матеріального добробуту населення залежить від масштабів створеного ВВП (обсяги ресурсів) і від ефективності їх використання.

Так, за даними державної статистики за останнє десятиріччя розмір сукупних ресурсів домогосподарств України скоротився на 24 %, а сукупних доходів – на 25 %. Грошові доходи домогосподарств за цей період скоротились в Україні на 27 %. Таке випередження темпів скорочення грошових доходів порівняно з темпами скорочення сукупних доходів є свідченням вкрай небезпечної тенденції: домогосподарства стають все більше залежними від особистого підсобного господарства та пільг і допомог, що надаються в натурі. Це свідчить, що в Україні нормальні економічні механізми відтворення людського потенціалу і ресурсного забезпечення галузей, що безпосередньо визначають якість життя населення, поступаються місцем вкрай неефективним методам соціального забезпечення: натуральне господарство і натуральна допомога фінансується з бюджету. Розширення цих форм забезпечення матеріального добробуту, як базової складової якості життя, є вагомим загрозою для механізмів зв'язку «матеріальний добробут – якість життя», оскільки руйнує зв'язок, що є осно-

вою механізму розвитку умов життя населення. Якщо домогосподарства самостійно обирають підприємства, установи та організації, які за їх же бюджетні кошти забезпечують їх бажаними благами (товарами і послугами), то ті підприємства, установи та організації, які вирішують ці завдання краще, отримують більші доходи. В результаті, ефективність використання економічних можливостей (доходів) домогосподарств для підвищення їх рівня життя зростає. Оскільки більша частка потреб домогосподарств задовольняється за межами процесів конкуренції виробників за споживчі витрати, то зростають ризики скорочення ефективності перетворення доходів (економічних можливостей) на блага для домогосподарств. Це зумовлено тим, що бюрократичний апарат держави, на відміну від конкуруючих підприємств, зацікавлений у зростанні масштабів ресурсів, які залучаються до сфери їх діяльності, але не має ніяких реальних стимулів краще дбати про задоволення потреб споживачів.

Розширення вагомості бюджетних програм у структурі джерел матеріального забезпечення населення негативно впливає на добробут всього населення і родин з дітьми, зокрема. По-перше, якщо таке зростання питомої ваги відбувається внаслідок випереджаючих темпів скорочення реальних факторних доходів порівняно з реальними трансфертами, то це свідчить про знецінення ресурсного потенціалу населення та зменшення його економічної самодостатності, що руйнує механізми відтворення середнього класу, політичної та соціальної стабільності, механізми поліпшення якості людського капіталу суспільства.

По-друге, таке надмірне зростання вагомості бюджетного забезпечення означає позбавлення домогосподарств доступу до альтернативних (комерційних) механізмів задоволення своїх потреб: державна освіта, державна медицина стають для багатьох українських родин безальтернативними, тому що надто низькі доходи позбавляють їх доступу до медицини, освіти, інших послуг, важливих для відтворення людського потенціалу, які надаються на комерційній основі. Тобто, існуюча монопольна роль бюджетних галузей соціальної сфери є значним чинником зловживань та зниження ефективності використання їх ресурсного потенціалу.

Отже, тенденція щодо зміни структури сукупних ресурсів домогосподарств України є вкрай несприятливою для формування двох типів зв'язків, що є фундаментальною основою поліпшення і відтворення (закріплення, через досягнення вищого рівня ефективності використання ресурсного потенціалу) якості життя широких верств населення [7].

Перший – зв'язок між приростом доходів і покращанням якості життя. В Україні спостерігається не просто скорочення реальних доходів на особу, а й заміщення факторних і грошових доходів, відповідно трансфертами і натуральними надходженнями. В результаті, відбувається не лише зниження економічного потенціалу для поліпшення якості життя, а й зниження ефективності перетворення наявних економічних можливостей на блага, доступність та споживчі властивості яких визначають якість життя населення.

Другий – зв'язок між покращанням якості життя і зростанням виробничого потенціалу

суспільства. Для перетворення покращання якості життя на чинник зростання виробничих можливостей необхідно, щоб таке покращання супроводжувалось зростанням інвестування в людський капітал, при цьому, щоби розширення трудового потенціалу за структурою відповідало потребам розвитку і зростанню організаційно-технічного рівня економіки.

Однак, забезпечення цих умов неможливо, у тому разі, коли замість ефективних інвестицій в людський капітал, виплачуються дотації та субсидії, що свідчить про безперспективність політики, яка передбачає домінування компенсаторних заходів (виплат допомог бідним), замість превентивних (сприяння нарощенню попиту на послуги висококваліфікованої праці та зростанню доступності благ, необхідних для набуття затребуваної високооплачуваної компетенції) (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка зміни показників масштабів і структури ресурсного забезпечення галузей соціальної сфери за період з 2012 по 2019 рр.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Базисні (відносно 2012 р.) темпи зростання сукупних ресурсів освіти	100,0	95,7	103,9	103,6	85,1	69,7	67,1	76,5
Частка бюджетного фінансування, % сукупних ресурсів освіти	90,0	88,5	89,1	89,4	89,0	88,7	89,3	89,2
Частка видатків домогосподарств, % сукупних ресурсів освіти	10,0	11,5	10,9	10,6	11,0	11,3	10,7	10,8
Базисні (відносно 2012 р.) темпи зростання сукупних ресурсів охорони здоров'я	100,0	102,0	112,4	114,5	99,2	88,2	88,2	108,3
Частка бюджетного фінансування, % сукупних ресурсів охорони здоров'я	67,0	64,2	64,6	63,4	58,6	59,5	54,1	48,0
Частка видатків домогосподарств, % сукупних ресурсів охорони здоров'я	33,0	35,8	35,4	36,6	41,4	40,5	45,9	52,0

Джерело: розраховано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

З 2012 р. по 2019 р. реальні (виражені в цінах 2012 р.) обсяги ресурсного забезпечення освіти в Україні скоротились більше ніж на 21%. При цьому, структура фінансових ресурсів, що вкладається в освіту, лишилась практично незмінною: частка бюджетного

фінансування не відхиляється більше ніж на 1,5 в.п. від показника 89%, а частка видатків домогосподарств – навколо показника 10,5%.

Реальні обсяги ресурсного забезпечення охорони здоров'я до 2018 р. невпинно скоро-

чувались (до 88,2 % рівня 2012 р.), а в 2019 р. – зросли до 108,3 % в динаміці до 2012 р. При цьому, якщо до 2018 р. включно, зростання питомої ваги видатків домогосподарств у складі ресурсів медичної галузі було помірним (до 46 % в 2018 проти 32 % в 2012 р.), то в 2019 р. питома вага видатків зросла одразу до 52 %. Частка бюджетного

фінансування за період 2012–2019 рр. скоротилась з 67 % до 48 %.

Результати функціонування обох галузей пропонується оцінювати за двома показниками. Перший – зміна індексу доступності товарів і послуг, пропонованих відповідними галузями. Для обчислення індексу доступності товарів і послуг нами запропонована формула:

$$I_a = I_i / I_p, \quad (1)$$

де: I_a – індекс доступності товарної групи;

I_i – індекс номінальних доходів домогосподарств;

I_p – індекс цін відповідної товарної групи.

Таким чином, чим більше темпи зростання номінальних доходів домогосподарств випереджають темпи зростання цін на відповідну групу товарів і послуг, тим доступнішими вони стають для споживачів. Якщо ж ціни на групу товарів і послуг зростають швидше за номінальні доходи споживачів, то спостерігається зниження доступності відповідної групи благ. У цьому випадку зростання доступності благ, створюваних галуззю освіти чи медицини можна трактувати як ознаку поліпшення якості життя широких верств населення, а зниження – як ознаку погіршення якості життя.

Другий показник – індекс фізичних обсягів споживання благ (товарів і послуг) створюваних відповідними галузями соціальної сфери (охороною здоров'я та освітою). Для розрахунку цього показника ми визначили номінальні обсяги споживання відповідних благ (як суму державного фінансування і витрат домогосподарств на відповідні цілі –

на освіту і охорону здоров'я) та поділили їх на кумулятивний індекс цін відповідних товарних груп. Відповідно, динаміка сукупних витрат на освіту і на охорону здоров'я, здійснені як державою, так і домогосподарствами у цінах базового року цих показників відбиває зміну фізичних обсягів споживання (і створення) продукції галузі освіти і охорони здоров'я. Результати розрахунків наведені в таблиці 2.

Дані таблиці свідчать, що для освіти, у порівнянні з охороною здоров'я, більше притаманне зростання доступності створюваних галуззю благ (індекс доступності в 2019 р. порівняно з 2012 р. – 126,7 %, а для охорони здоров'я – 110,5 %) (рис. 3.8) та менше розширення фізичних обсягів споживання благ, створюваних галуззю: фізичні обсяги споживання послуг освіти зросли в 2019 р. порівняно з 2012 р. на 17,3 %, а зростання фізичних обсягів споживання домогосподарствами благ, створюваних охороною здоров'я становило 30,4 % в 2019 р. порівняно з 2012 р.

Таблиця 2

Динаміка показників внеску галузей освіти й охорони здоров'я в динаміку якості життя населення України

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ланцюгові індекси динаміки фізичних обсягів споживання благ, створюваних в освіті, % минулого року	100,0	99,0	110,8	100,7	91,9	98,5	97,2	120,5
Ланцюгові індекси динаміки фізичних обсягів споживання благ, створюваних в охороні здоров'я, % минулого року	100,0	113,0	112,9	102,0	87,0	94,8	100,1	121,3
Базисні індекси динаміки фізичних обсягів споживання благ, створюваних в освіті, % 2010 р.	100,0	99,0	109,8	110,5	101,6	100,1	97,3	117,3
Базисні індекси динаміки фізичних обсягів споживання благ, створюваних в охороні здоров'я, % 2010 р.	100,0	113,0	127,6	130,2	113,3	107,4	107,5	130,4
Ланцюгові індекси динаміки доступності благ, створюваних в освіті, % минулого року	100,0	101,05	103,45	103,89	100,03	97,17	102,14	117,49
Ланцюгові індекси динаміки доступності благ, створюваних в охороні здоров'я, % минулого року	100,0	103,13	104,85	105,00	88,61	83,26	106,53	123,79
Базисні індекси динаміки доступності благ, створюваних в освіті, % 2010 р.	100,0	101,05	104,54	108,60	108,63	105,56	107,82	126,68
Базисні індекси динаміки доступності благ, створюваних в охороні здоров'я, % 2010 р.	100,0	103,13	108,13	113,54	100,61	83,77	89,24	110,47

Джерело: розраховано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Отже, більш динамічне розширення частки небюджетного фінансування, властиве для охорони здоров'я дозволило забезпечити майже вдвічі більший приріст фізичних обсягів споживання, ніж спостерігається в освіті, проте, зумовило і нижчі темпи зростання доступності благ, створюваних в галузі (індекс зростання доступності за період 2012 – 2019 рр. 110,5 % проти 126,7 % для освіти).

Для освіти, де домінування державного фінансування зберігається протягом всього досліджуваного періоду властиве, відповідно, більш виразне зростання доступності

благ, проте менші темпи розширення масштабів споживання за період 2012–2019 рр.

Для змістовної оцінки впливу параметрів функціонування галузей національної економіки на динаміку якості життя населення можуть застосовуватись показники доступності створюваних такими галузями благ (співвідношення індексів цін продукції галузей і індексів доходів домогосподарств) та індекси фізичних обсягів споживання благ, створюваних цими галузями.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про прямий зв'язок між темпами подолання монополії державного фінансування і тем-

пами зростання масштабів створюваних галузю благ, які споживаються домогосподарствами, встановлений за допомогою пропонуваної пари показників оцінки внеску освіти і охорони здоров'я в динаміку якості життя населення України.

Проблемність домінування бюджетного фінансування, на нашу думку, хоча й сприяє збереженню доступності створюваних галузю благ, разом з тим суттєво уповільнює процеси розвитку, перешкоджає розширенню пропозиції та її диверсифікації, відповідно до потреб споживачів.

Коли державне регулювання спрямоване не на заохочення до розширення попиту на висококваліфіковану й гідно оплачувану працю, а на компенсацію недостатності доходів працюючих, то негативні наслідки податкового тиску (як джерела ресурсів для виплати соціальних допомог) переважають позитивні наслідки від перерозподілу, а зростання вагомості бюджетних трансфертів та законодавчо встановлюваних соціальних стандартів для визначення рівня та якості життя населення не вирішує, а консервує проблему низької якості життя.

Список літератури:

1. Burton Abrams, «The Effect of Government Size on the Unemployment Rate», *Public Choice*, Vol. 99, № 3-4 (June 1999), p. 395–401.
2. Edgar Peden, «Productivity in the United States and Its Relationship to Government Activity: An Analysis of 57 years, 1929-1986», *Public Choice*, Vol. 69 (1991), p. 153–173.
3. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «Public Finances in EMU», 2003, «European Economy», № 3 (2003), at europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2003/ee303en.
4. Лібанова Е. М. Вимірювання якості життя в Україні Аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор, К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, 2013, 50 с.
5. Кудінова А.В., Верба Д.В. Проблеми соціальної сфери в Україні: результат дефіциту ресурсів чи неефективного державного регулювання? *Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2014, № 3, С. 34–42.
6. Синяєва Л. В. Рівень і якість життя населення України та методи їх оцінки. Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інноваційного забезпечення розвитку економіки. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2016, С. 425–427.
7. Ярчук А. В. Продуктивність праці як фактор впливу на якість життя населення України. *Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал* К., 2018, № 1, С. 16–21.
8. Ярчук А. В. Індикатори оцінки якості життя населення. *Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення» присвячена до 120-річчя НУБІП України*, 2018, 117 с.
9. Верховод І.С. Апробація елементів комплексної методики оцінювання соціальних програм і політики на прикладі проекту створення індустріального парку в м. Мелітополь. *Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал* № 3, 2019, С.32 – 40.
10. Верховод І.С. Основні елементи методики оцінювання соціальних програм і проектів. MONOGRAFIA POKONFERENCYJNA SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT #24 Economy. Management. State and Law (30.12.2019), Warszawa, 2019, С. 23 – 25. ISBN: 978-83-66401-28-0.

References:

1. Burton Abrams, (1999) "The Effect of Government Size on the Unemployment Rate," *Public Choice*, Vol. 99, № 3, p.395–401.
2. Edgar Peden, (1991). «Productivity in the United States and Its Relationship to Government Activity: An Analysis of 57 years, 1929-1986», *Public Choice*, Vol. 69, pp. 153–173.
3. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «Public Finances in EMU», (2003) «European Economy», №3 (2003), at europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/european_economy/2003/ee303en.
4. Libanova E.M. (2013). Vymiryuvannya yakosti zhyttya v Ukrayini Analitychna dopovid' [Measurement of quality of life in Ukraine. Analytical report]. Kyiv: M.V. Ptukha Institute of Demography and Social Research, 50 p.
5. Kudinova A.V, Verba D.V (2014). Problemy sotsial'noyi sfery v Ukrayini: rezul'tat defitsytu resursiv chy neefektyvnoho derzhavnoho rehulyuvannya? [Problems of the social sphere in Ukraine: the result of lack of resources or inefficient state regulation?]. *Ukrayina: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor*, № 3, p. 34–42.
6. Siniaieva L.V. (2016). Riven' i yakist' zhyttya naseleння Ukrayiny ta metody yikh otsinky. Teoretyko-metodolohichni i naukovo-praktychni zasady innovatsiynoho zabezpechennya rozvytku ekonomiky [The level and the quality of life of the population of Ukraine and methods of their assessment. Theoretical-methodological and scientific-practical principles of innovative providing of economic development]. *Melitopol: Publishing House of the Melitopol City Printing House*, p. 425–427.
7. Yarchuk A.V. (2018). Produktyvniest' pratsi yak faktor vplyvu na yakist' zhyttya naseleння Ukrayiny [Productivity of labor as the factor of impact on the quality of life of the population of Ukraine]. *Naukovo-ekonomichnyy ta suspil'no-politychnyy zhurnal «Ukrayina: aspekty pratsi» - Scientific and economic and socio-political journal "Ukraine: aspects of labor"*, К., № 1. p.16–21.

8. Yarchuk A.V. (2018). Indykatory otsinky yakosti zhyttya naselennya [Indicators of quality of life of the population]. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok ahraryoi sfery: inzhenerno-ekonomichne zabezpechennya» prysvyachena do 120-richchya NUBIP Ukrayiny - *International scientific-practical conference "Socio-economic development of the agricultural sector: engineering and economic support" dedicated to the 120th anniversary of NUBNU of Ukraine*, 117 p.

9. Verkhovod I.S. (2019). Aprobatsiya elementiv kompleksnoyi metodyky otsinyuvannya sotsial'nykh prohram i polityky na prykladi proektu stvorennya industrial'noho parku v m. Melitopol' [Approbation of elements of the complex methods of evaluation of social programs and policy on the example of the project of the creation of an industrial park in Melitopol]. *Ukrayina: aspekty pratsi. Naukovo-ekonomichnyy ta suspil'no-politychnyy zhurnal - Ukraine: aspects of work. Scientific-economic and socio-political journal*, № 3, p.32 - 40.

10. Verkhovod I.S. (2019). Osnovni elementy metodyky otsinyuvannya sotsial'nykh prohram i proektiv [The main elements of the methods of evaluation of social programs and projects]. monograph pokonferencyjna science, research, development № 24. *Management. State and Law - Economy. Management. State and Law* (30.12.2019), Warsaw, p. 23 - 25. ISBN: 978-83-66401-28-0.